

СИСТЕМА ПОЛІТИЧНОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ У 80-Х РОКАХ ХХ СТ.

У статті показані передумови виникнення і становлення політології як науки. Зроблена спроба проаналізувати систему політичної освіти в Україні у 80-х роках ХХ ст., розкрити її форми і методи. Також охарактеризована система поширення політичних знань через підготовку фахівців у галузі суспільних наук та викладання суспільних наук у вищій школі.

In the article the pre-conditions of origin and becoming of soviet political science are shown as sciences. An attempt to analyze the system body politic on Ukraine in 80th year's XX in is done, to expose its forms and methods. Description is also given to the system of distribution of political knowledge's through preparation of specialists in industry of social sciences and teaching of social sciences at higher school.

Актуальність теми. В сучасних умовах демократичних перетворень українського суспільства велике значення має розвиток політичної освіти, що передбачає вироблення й засвоєння на рівні соціуму, соціальних груп та окремих індивідів системи передачі знань про політичне життя. На думку автора, на сьогодні в Україні відсутня дієва система політичної освіти і це вкрай негативно відбивається на участі громадян у політичному житті держави, тому вивчення досвіду радянського минулого може бути корисним.

Стосовно вивчення проблем політичної освіти, то в основному, це статті, які аналізують сучасний стан політичної освіти і науки в Україні [1], а праці, в яких розглядалась би система політичної освіти радянського періоду, відсутні.

Зв'язок роботи з важливими науковими програмами. Тема роботи є складовою частиною наукових досліджень кафедри політології Миколаївського державного університету ім. В.О. Сухомлинського.

Мета статті – показати передумови виникнення і становлення політології як науки, проаналізувати систему політичної освіти в Україні у 80-х роках ХХ ст., показати її форми і методи, охарактеризувати систему поширення політичних знань через підготовку фахівців у галузі суспільних наук та викладання суспільних наук у вищій школі.

Не дивлячись на те що, в СРСР політологія тривалий час офіційно не визнавалася як самостійна наука і навчальна дисципліна, йшов інтенсивний процес накопичення політичних знань і досвіду викладання предмета. В соціалістичних країнах

дослідження політичних систем і політичних відносин традиційно велося в рамках філософії, наукового комунізму, юриспруденції, політичної економії, історії. В 70-х роках ХХ ст., радянська політична наука складається як самостійна галузь суспільствознавства.

Наукові дослідження у галузі політології проводилися, в основному, на базі Інституту держави і права АН СРСР, Московського державного університету ім. М.В. Ломоносова, Інституту філософії АН СРСР і деяких інших академічних інститутів, окремих вузів і науково-дослідних колективів. Без перебільшення можна сказати, що своєрідним центром проведення наукових досліджень у галузі політології, генератором багатьох перспективних для політичної науки і практики ідей, рівно як й ініціатором проведення ряду загальносоюзних і міжнародних політологічних наукових форумів – конгресів, симпозіумів, конференцій, незмінно була створена ще в грудні 1960 року Радянська асоціація політичних наук (РАПН). Саме під її егідою і за безпосередньою участю в 1979 році у Москві був успішно проведений XI Всесвітній конгрес Міжнародної асоціації політичних наук, став видаватися щорічник, який об'єднав політологів різних спеціальностей і напрямів, підготовлені та опубліковані багато політологічних робіт, які отримали міжнародне визнання [2]. За словами Е. Баталова саме “до середини 1970-х – початку 1980-х рр., належать і перші серйозні спроби вітчизняних дослідників познайомити радянського читача із сучасною

західною політичною наукою і станом політичної свідомості західних країн” [3, 34].

За активного сприяння РАПН у ряді вузів країни ще з середини 70-х років почали читатися окремі лекції або спецкурси, які стосувалися проблем радянської і зарубіжної політології. Тільки в юридичних інститутах і на юридичних факультетах університетів країни таких спецкурсів читалося, за даними Всесоюзної ради з правознавства, більше тридцяти. Серед них, наприклад, такі спецкурси, як: “Актуальні проблеми радянської політичної науки”, “Основи теорії політичної системи СРСР” в Одеському державному університеті [4, 3].

З приходом до влади М.С. Горбачова і початком процесу перебудови суспільства, не дивлячись на тривалу протидію зі сторони влади, політологія отримала офіційне визнання. Становлення політології як академічної науки і навчальної дисципліни почалося у кінці 80-х років ХХ ст., з 4 листопада 1988 року, коли Державний комітет СРСР з науки і техніки, керуючись рішенням ЦК КПРС і Ради Міністрів СРСР, прийнятим у березні 1987 року, офіційно затвердив уточнену і доповнену номенклатуру спеціальностей наукових працівників, у якій вперше передбачалася спеціалізація з політичних наук: 23.00.01 – теорія і історія політичної науки; 23.00.02 – політичні інститути і процеси; 23.00.03 – політична культура та ідеологія; 23.00.04 – політичні проблеми міжнародних відносин і глобального розвитку. За спеціальністю “політичні науки”, але в розділі “соціологічні науки” в тій же постанові проходили ще дві спеціальності: 22.00.05 – соціально-політичні процеси, організація і управління і 22.00.07 – громадська думка [5, 18]. З 1990 року були відкриті аспірантури в Київському університеті ім. Т.Г. Шевченка за спеціальностями 23.00.02 – політичні інститути і процеси, 23.00.03 – політична культура та ідеологія. Пізніше почали відкриватися аспірантури і докторанти в інших містах.

Система політичної освіти в радянському суспільстві виникла не відразу, вона була результатом більш ніж 70-річного розвитку країни та вищої школи, складалася поступово і мала складну організаційну структуру (див. таблицю). Спочатку вона включала різні форми теоретичного навчання – від початкових шкіл політграмоти до комуністичних університетів і університетів марксизму-ленізму, об’єднувала три самостійні курси – історію КПРС, діалектичний та історичний матеріалізм, політичну економію, а у вересні 1963 року була доповнена курсом наукового комунізму. В даний період викладання суспільних наук у радянській вищій школі велося протягом всього періоду навчання студента, у всіх вузах був введений єдиний державний іспит з наукового комунізму.

Навчальні програми з марксистсько-ленінської філософії, політичної економії, наукового комунізму, історії КПРС були стабільними – їх періодично

оновлювали і вдосконалювали. Така робота здійснювалася під керівництвом Міністерства освіти спеціальними комісіями у складі провідних учених-суспільствознавців вузів і гуманітарних інститутів Академії наук СРСР. Проекти програм широко обговорювалися на Всесоюзних нарадах і засіданнях кафедр суспільних наук вузів. Вони були підсумком колективної роботи всіх суспільствознавців країни.

У 80-х роках ХХ століття більшість тих, хто навчався у мережі політосвіти, мали достатню політичну і загальноосвітню підготовку. Тому вони удосконалювали свої знання у галузі теорії та історії партії, філософії, політичної економії, наукового комунізму.

Досвід підготовки фахівців у галузі суспільних наук свідчив про те, що їх якість залежала, в першу чергу, від ідейно-теоретичного рівня, методичної майстерності професорсько-викладацьких кадрів. Радянська вища школа досягла відомих успіхів у підготовці, вихованні і підвищенні кваліфікації викладачів суспільних наук. Велика заслуга в цьому належала історичним і філософським факультетам, відділенням політичної економії і наукового комунізму університетів.

Найбільш кваліфіковані кадри суспільствознавців готувалися через аспірантуру та інститут старших наукових співробітників. Після її закінчення захищали кандидатські дисертації, а старші наукові співробітники – докторські. Аспірантура, як правило, організовувалася при провідних університетах, які мали в своєму розпорядженні висококваліфіковані кадри і кафедри, здатні забезпечити високу загальнонаукову і професійну підготовку аспірантів. На посади старших наукових співробітників переводилися кандидати наук, які проявили себе в дослідницькій роботі, мали необхідні наукові здібності і могли протягом двох років підготувати та захистити докторську дисертацію з відповідної суспільної науки. Велика увага підготовці спеціалістів-суспільствознавців приділялась у Київському, Харківському, Львівському і Одеському університетах [6, 36].

Міністерство вищої і середньої спеціальної освіти СРСР та відповідні міністерства союзних республік систематично проводили наукові конференції на яких підводилися підсумки наукових досліджень, визначалися проблеми, які необхідно було дослідити, приймалися рекомендації з покращення наукових досліджень.

Однією з ефективних форм підвищення професійної кваліфікації викладачів суспільних наук були кафедральні, вузівські і міські теоретичні та методологічні семінари з актуальних проблем марксистсько-ленінської теорії. Вони допомагали вузівським суспільствознавцям повніше оволодіти методологією дослідження, глибше осмислити найважливіші наукові досягнення і безперервно збагатити навчальний процес новими даними науки та суспільної практики.

В оволодінні викладачами останніми досягненнями науки і суспільної практики, а також у вдосконаленні їх педагогічної майстерності важливу роль відігравали інститути підвищення кваліфікації викладачів суспільних наук (ІПК) [7, 10-11]. Невід'ємним моментом підготовки фахівців з філософії і соціології політичної економії, наукового комунізму, історії КПРС і міжнародного робітничого руху було їх активне залучення до науково-дослідницької роботи.

Таким чином, як бачимо, що саме в цей час надавалося велике значення підготовці професійних кадрів для вищої школи.

Наприкінці радянського періоду в історії нашої країни склалася наступна досить ефективна система поширення політичних знань серед населення, яка мала вплив на формування світогляду людей та суспільної думки (Див. таблицю).

У системі політосвіти були три чітко визначені ланки: *початкова, середня і вища*, які відрізнялися за ступенем складності матеріалу, що вивчається, методикою занять, видами і стабільними формами навчання. Кожна наступна ланка була продовженням попередньої, що забезпечувало наступність і безперервність політосвіти.

Система політосвіти складалася з трьох ланок, різних за ступенем складності матеріалу, що вивчався, і методикою проведення занять.

Початкова ланка – політшколи – охоплювала осіб, які не мали середньої освіти та недостатньо володіли навичками самостійної роботи над політичною літературою. В програму початкової політшколи входило вивчення біографії В.І. Леніна, основ політичних і економічних знань; додатково вивчалися поточні документи КПРС, курс історії партії. Основними методами проведення занять були: розповідь пропагандиста, бесіда із слухачами.

Середня ланка – школи основ марксизму-ленінізму. В них слухачі підвищували свій ідейно-теоретичний рівень, оволодівали навичками самостійної роботи над творами класиків марксизму-ленінізму, партійними документами, суспільно-

політичною літературою, вміння вести політичну роботу в масах. Вивчали основи: філософії, політичної економії, наукового комунізму, історії КПРС і КПУ, а додатково – основи економіки і управління виробництвом, питання партійного будівництва. Методика занять – лекції, бесіди, виконання слухачами завдань, пов'язаних з аналізом і систематизацією місцевих матеріалів з питань партійної, господарської і ідеологічної роботи.

Вища ланка – університети марксизму-ленінізму, обласні, міські та районні школи партійного господарського активу, теоретичні, методологічні семінари, конференції з важливих теоретичних проблем філософії, політичної економії, наукового комунізму, історії КПРС і КПУ, партійного і радянського будівництва. В цих школах на семінарах слухачі поглиблено вивчали актуальні питання, безпосередньо пов'язані з їх виробничою та суспільно-політичною діяльністю, підвищенням ефективності виробництва, якості роботи, удосконаленням управління економікою, соціальними і духовними процесами, міжнародними відносинами і зовнішньою політикою. Методи занять – лекції, теоретичні співбесіди, обговорення підготовлених слухачами рефератів. Разом з організованими формами навчання слухачі займалися самостійно за індивідуальними планами. Окрім основних ланок, у систему політичної освіти входила лекційна пропаганда: тематичні лекції, цикли лекцій з проблем марксистсько-ленінської теорії, економіки, культури, міжнародного життя, які мали пробуджувати інтерес до читання політичної літератури.

Отже, незважаючи на надмірну ідеологізацію, наявні елементи формалізму в політичній освіті за радянські часи був набутий значний позитивний досвід, який сьогодні майже повною мірою забутий. Але цей досвід доцільно вивчати, щоб творчо використати позитивні здобутки в роботі з різними верствами населення.

№ з/п	Організаційна структура	Зміст роботи
1	Академія суспільних наук при ЦК КПРС	Аспірантура (3 роки навчання) Підготовка партійних, радянських та ідеологічних кадрів (2 роки та 3 роки заочно із набуттям вищої політичної освіти) Підвищення кваліфікації партійних, радянських та ідеологічних кадрів (місяць або 2 тижні) Методичне забезпечення системи ідеологічної роботи і політосвіти: розроблення навчальних планів та програм із залученням фахівців гуманітарних кафедр провідних університетів, ВНЗ, НДІ
2	Вищі партійні школи при ЦК КПУ (м. Київ, м. Одеса)	Підготовка партійних, радянських та ідеологічних кадрів (2 роки та 3 роки заочно із набуттям вищої політичної освіти) Підвищення кваліфікації партійних, радянських та ідеологічних кадрів (факультети з терміном навчання 1,5 місяці) Методичне забезпечення системи ідеологічної роботи і політосвіти: розроблення навчальних планів та програм із залученням фахівців гуманітарних кафедр провідних університетів, ВНЗ, НДІ відповідно до умов республіки і регіонів
3	Відділи пропаганди і агітації науки і навчальних закладів культури ЦК, обкомів, відділи пропаганди і агітації міськомів і райкомів КПУ, великих парткомів	Забезпечення ідейно-виховної роботи в трудових колективах, серед населення на відповідних територіях (організація і контроль)

4	Курси підвищення кваліфікації партійних, радянських та ідеологічних кадрів при обкомах і Київському міському КПУ	Термін навчання на курсах 2 тижні
5	Школи партійно-господарського активу при обкомах, Київському та Севастопольському міськкомах КПУ	Щомісячні одноденні навчання партійних, радянських, профспілкових та комсомольських працівників з конкретних актуальних питань економічного та соціального розвитку
6	Будинки політосвіти при обкомах, міськкомах (міст обласного підпорядкування), партійні бібліотеки. Університети, школи марксизму-ленінізму постійно діючі семінари	Навчання партійних, радянських, профспілкових, комсомольських кадрів, пропагандистів системи політичної освіти та ідеологічного активу Проведення єдиних днів політичного інформування населення – політднів (щомісячно)
7	Кабінети політосвіти при райкомах, міськкомах (районного підпорядкування), великих парткомах, партійні бібліотеки	Постійно діючі семінари (щомісячно) Проведення єдиних політднів (щомісячно) Навчання пропагандистів системи політосвіти
8	Лекторські групи ЦК, обкомів, міськкомів і райкомів КПУ, парткомів	Забезпечення лекційної пропаганди й агітації в трудових колективах, серед населення
9	Гуртки політосвіти, політшколи в первинних партійних організаціях, трудових колективах	Здобуття основних політичних, економічних та інших знань за розробленими та затвердженими ЦК КПУ навчальними планами і програмами
10	Товариство “Знання” з відділеннями в областях, містах, районах	Розповсюдження знань з усіх галузей, у тому числі політичних
11	Видавництва центральних органів КПУ та ЛКСМУ	Республіканські журнали відповідних центральних органів (ЦК КПУ, ЦК ЛКСМУ, Укрсовпрофа) Видання політичної літератури, у тому числі тематичних брошур (бібліотека пропагандиста і агітатора, бібліотека секретаря первинної парторганізації тощо)
12	Радіо і телебачення	Цикли тематичних бесід, лекцій для пропагандистів і населення. Спеціальні передачі “Ленінський університет мільйонів”, які вели Центральне телебачення і Всесоюзне радіо
13	Республіканські, обласні, міські, районні (сільських районів) газети та журнали як органи відповідних комітетів КПУ, а також багатотиражні газети великих парткомів	<i>Журнали:</i> “Коммунист”, “Коммунист Украины”, “Научный коммунизм” “Политическое самообразование”, “Партийная жизнь”, “Агитатор”, “Под прапором ленинизму”; <i>газети:</i> “Правда”, “Известия”, “Экономическая газета”, “Правда Украины” тощо.
14	Аналогічна система розповсюдження ідеологічних знань серед молоді існувала в комсомольських організаціях України	

ЛІТЕРАТУРА

- Іванов М.С. Система політичної освіти молоді України: головні напрямки дослідження // Наукові записки. – Т. 19: Політичні науки. – К.: Видавничий дім “КМ Академія”, 2001. – С. 70-72. Його ж: Удосконалення системи політичної освіти молоді України: проблеми та рішення // Наукові праці: Науково-методичний журнал. Вип. 9. – Т. 22. – Політичні науки. – Миколаїв: Вид-во МДГУ ім. Петра Могили, 2002. – С. 59-63., Вироблення стратегії політичної освіти й виховання громадянина – актуальні завдання сучасної української держави // Науково-методологічні аспекти розвитку творчого потенціалу науковців / Матеріали обласної науково-практичної школи-семінару. – Миколаїв, 2003. – С. 33-38., Політична освіта молоді на сучасному етапі демократизації українського суспільства: проблеми та завдання // Наукові записки / Збірник. – Сер. “Політологія і етнологія”. – Вип. 25. – К.: ІПіЕНД, 2004. – С. 375-389.; Горбатенко І.А. Політична наука і освіта в Україні та її вплив на розвиток суспільства і формування особистості // Актуальні проблеми політики: 36. наук. пр. – Одеса: ПП “Фенікс”, 2005. – Випуск 25. – С. 377-383., Горбатенко І.А. Політична наука і освіта в сучасній Україні // Політологія: підручник / За ред. О.В. Бабкіної, В.П. Горбатенка. – 3-тє вид., перероб., доп. – К.: ВЦ “Академія”, 2006. – С. 117-126.
- Бурлацкий Ф., Галкин А. Современный Левиафан. Очерки политической социологии. – М., 1985, Дмитриев А. Политическая социология США. Очерки. – Л., 1971, Егоров С. Политическая система, политическое развитие, право: критика немарксистских политических концепции. – М., 1983; История политических и правовых учений / Отв. ред. В. Нерсисян. Серия работ. – М., 1985, 1986, 1989; Каленский В. Политическая наука в США. – М., 1966, Современная буржуазная политическая наука проблемы государства и демократии. – М., 1972; Чиркин В. Буржуазная политология и действительность развивающихся стран. – М., 1980; Федосеев А. Политика как объект социологического исследования. Критика методологических основ современной буржуазной политологии. – Л., 1974.
- Баталов Э.Я. Двадцать лет российской трансформации. Восхождение к политической науке // Общественные науки и современность. – 2005. – № 3. – С. 34-47.
- Марченко М.Н. О политологии – науке и учебной дисциплине // Правоведение. – 1989. – № 5. – С. 3-10.
- Постановление Государственного комитета СССР по науке и технике № 386 “О номенклатуре специальностей научных работников” // Бюллетень Высшей аттестационной комиссии при Совете Министров СССР. – 1989. – № 3. – С. 18.
- Капто О.С. Підвищувати якість викладання, вдосконалювати політико-виховну роботу кафедр суспільних наук // Комуніст України. – 1981. – № 8. – С. 27-37.